Túlélés analízis

Probléma:

- Túlélési idő vizsgálata speciális vizsgálati módszereket igényel (pl. két csoport között az idők átlagait nem lehet direkt módon összehasonlítani)
- A túlélési idő nem normális eloszlású (korlátozó feltétel).

Történeti háttér:

- Először életbiztosítási statisztikusok (actuarial) használták (Berkson és Gage 1950).
- Cutler és Ederer fejlesztette tovább az eljárást

Definíciók:

- *Esemény (endpoint, failure):* bármilyen megfigyelés eredménye (műtét utáni felépülés).
- *Megfigyelési idő (observation time):* Az esetek többségében egy előre definiált időintervallum.
- *Követés (follow-up):* A betegek sorsának figyelése.
- *Kiesett egyének (drop-out):* a vizsgálatból kiesett egyének.
- *Visszavonás (withdrawing):* pl. együttműködés hiánya miatt egyéneket kizárunk a vizsgálatból.
- *Túlélési idő (survival time):* a megfigyelés kezdetétől a vizsgált eseményig eltelt idő (pl. hány nap tellik el az operációt követően a felépülésig).
- *Nem teljes adat (censored data):* olyan egyének, akik 'elvesznek' a megfigyelés során (pl. elköltöznek), de addigi adataikat felhasználjuk.

Az elemzés egyik általános eszköze a túlélési függvény megrajzolása (jellegzetes lépcsős függvény): A grafikon csont tumor esetén alkalmazott két műtéti eljárás eredményét jeleníti meg az idő függvényében az összehasonlító statisztikai eljárás eredményével együtt:

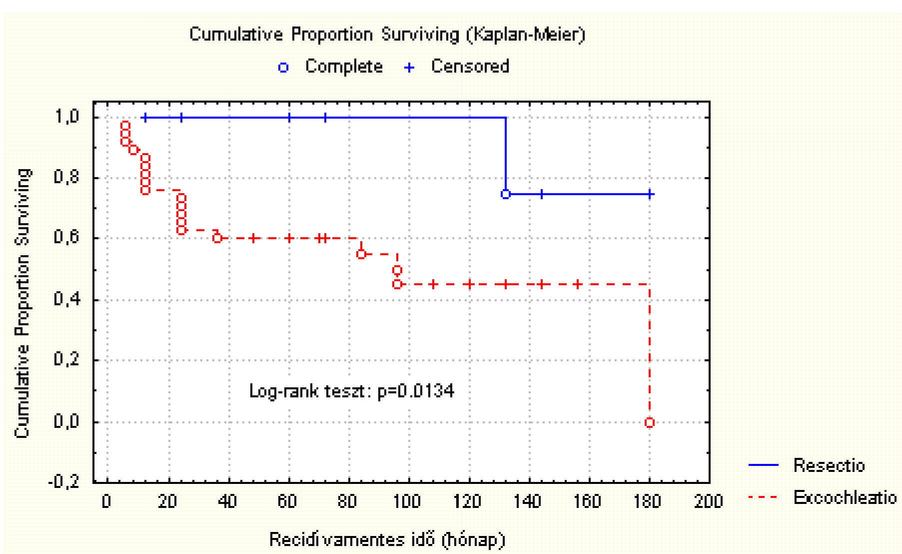

A görbe a 0. időponttól indul jelezvén a megfigyelés kezdetét. Ebben az időpontban mindenki komplikációmentes, így a függvény maximális értékű, azaz 1 (vagy 100%). Valahányszor egy esemény bekövetkezik, a függvényértéke csökken. A ° jel jelzi a grafikonon az eseményt. (A számítógépes programok különböző módon jelzik az eseményeket.) A görbén a $\perp$ jel jelzi, hogy nem következett be a vizsgált esemény (cenzorált) . A programok általában ezt a jelölést használják ilyen célra.

Kétfajta módon készíthetünk túlélési függvényt:

- Kaplan–Meier eljárás (product–limit módszer)
- life–table analízis (az előző módszert is tartalmazza).

1. **Kaplan–Meier becslés**

Tekintsük a következő hipotetikus vizsgálatot: 10 személy sorsát követjük a 10 napos megfigyelés alatt. Az esemény (end point) a bekövetkezett halál. A vizsgálat során 6 fő meghalt, 3 adata cenzorált, 1 fő a megfigyelés végén még élt.

A számoláshoz a következő adatokra lesz szükségünk:

- t_i: a vizsgált megfigyelési időpont
- r: a t_i–nél bekövetkezett halálesemény száma
- n: az élők száma a t_i időpontnál
- p_a: a t_i időpontnál élők aránya (n – r) / n
- p: a t_i időponton túli élés becsült valószínűsége, ami a t_i–nél számított p_a és az előtte (t_{i-1} –nél) lévő p_{i-1} szorzata
- SE: a p érték standard hibája = $p\sqrt{(1-p)/n}$

Az egyes megfigyelési időpontokra vonatkozó számítások:

t = 2	az esemény cenzorált, nincs teendő
t = 3	eddig az időpontig 9 egyén él (hiszen t = 2–ben egy egyén kiesett, n = 9), itt 1 fő meghal (r = 1), tehát p_a = (n – r) / n = (9 – 1) / 9 = 8 / 9 = 0.89 és p = 1 • 0.89, az SE = $p\sqrt{(1-p)/n} = 0.89\sqrt{(1-0.89)/9} = 0.10$
t = 4	az esemény cenzorált, nincs teendő
t = 5	idáig 7 egyén él (n = 7), amelyből itt 1 fő meghal (r = 1), tehát p_a = (7 – 1) / 7 = 0.86, a p = 0.89 • 0.86 = 0.77 és SE = $0.77\sqrt{(1-0.77)/7} = 0.14$
t = 7	eddig 6 fő él (n = 6), itt 1 fő meghal (r=1), vagyis p_a = (6 – 1) / 6 = 0.83, a p = 0.77 • 0.83 = 0.64 és SE = $0.64\sqrt{(1-0.64)/6} = 0.16$
t = 8	eddig 5 fő él (n = 5) itt 2 fő meghal (r = 2), vagyis vagyis p_a = (5 – 2) / 5 = 0.6, a p = 0.64 •

$0.6 = 0.38$ és SE = $0.38\sqrt{(1-0.38)/5} = 0.13$

t = 9 eddig 2 fő él (n = 2), itt 1 fő meghal (r = 1), vagyis $p_a = (2 - 1) / 2 = 0.5$, a $p = 0.38 \bullet 0.5 = 0.19$ és SE = $0.19\sqrt{(1-0.19)/2} = 0.12$

t = 10 az esemény cenzorált (az egyén a vizsgálat lezártakor él, a további sorsát nem tudjuk).

Foglaljuk táblázatba a számítás eredményeit

t_i	r	n	P_a	p	SE
0	0	10	1.0	1.0	–
3	1	9	0.89	0.89	0.10
5	1	7	0.86	0.77	0.14
7	1	6	0.83	0.64	0.16
8	2	5	0.60	0.38	0.13
9	1	2	0.50	0.19	0.12

Kaplan–Meier eljárás számítási táblázata

A p érték alapján a kumulatív túlélési grafikonja az idő függvényében megrajzolható.

Túlélési görbék összehasonlítása:

a) *Általánosított (generalizált) Wilcoxon teszt:* a korai események nagyobb súlyt kapnak.
b) *Mantel–Cox teszt:* egy exponenciális score teszt.. Lényegében egy log–rank teszt.
c) *Breslow–teszt:* a korai megfigyeléseket súlyozza, kevésbé érzékeny a későbbi eseményekre.
d) *Tarone–Ware teszt:* a Breslow és a Mantel–Cox teszt között helyezkedik el. Az eseményeket közepesen súlyozza.
e) *Peto–Prentice teszt:* az általánosított Wilcoxon teszttel analóg.
f) *Log-rank teszt:* a két csoport közötti mortalitási arány egymáskonstanszorosa.

Vizsgálati meggondolások:

1) A vizsgálat milyen mintaszámmal, milyen hosszú ideig tartson,mi a vizsgált esemény (end point).
2) Hogyan kezeljük a drop out eseteket.
3) Ismétlődő jelenségre ne végezzünk túlélés analízist.

Dr. Dinya Elek

4) A túlélési kritérium, a feltétel rendszer nem változhat meg a vizsgálat folyamán.

2. **Cox–regresszió**

Cox (1972) a túlélési problémák vizsgálatára dolgozta ki a proportional hazards regressziós módszerét (egyszerűen Cox modell). A vizsgált esemény kockázata a hazard rate (a kumulatív túlélési görbe meredeksége egy időintervallumban). A kockázatot úgyis definiálhatjuk, mint adott t időpontban a halál bekövetkezésének valószínűségét, amikor tudjuk, hogy az egyén a t idő előtt még él. A megfogalmazást kérdés formájában is feltehetjük: a beteg milyen valószínűséggel éli meg az öt évet a beavatkozás után, ha már három évet túlélt?
Ha az egyik csoportban a halál kockázata háromszorosa a másik csoporténak, akkor a kockázat állandó marad az egész vizsgálat folyamán. Ezt úgy mondjuk, hogy a két csoport hazard függvénye egymással arányos, proporcionális. Az előbbi példa kapcsán ez azt jelenti, hogy az első csoportban a halálesemény valószínűsége háromszor nagyobb, mint a másik csoportban.

A Cox–regressziós modell a vizsgált magyarázó változók relatív kockázatát becsli. A kapcsolatot mindig egy kockázatmentes (rizikófaktor mentes) csoporthoz, a baseline csoporthoz viszonyítjuk.

Jelölje h(t) a kockázat mértékét a t időpontban, $\underline{x} = [x_1, x_2, x_3, ..., x_n]$ a vizsgált magyarázó változók vektorát. A Cox–regressziós modell a kockázat nagyságát írja le a t időpontban, az $\underline{x}$ vektor értékei mellett

$$\log h(t, \underline{x}) = \log [h_0(t)] + \sum_{i=1}^{n} \beta_i x_i$$

Az egyenletben a $h_0(t)$ függvény az egyén kockázatát jelenti a t időpontban, amikor a kovariánsok mindegyike 0. Az egyenlet az alábbi formában is írható

$$p(T > t, \underline{x}) = \left[P_0(T > t)\right]^{\exp\left(\sum_{i=1}^{n} \beta_i x_i\right)}$$

Az egyenlet a t–nél nagyobb időtartam (T) túlélési valószínűségét adja meg.

A regressziós vizsgálat legfontosabb szempontja a β_i regressziós együtthatók meghatározása. A modell lényegében logisztikus modellnek is tekinthető.
Tekintsük az alábbi példát:

Követéses vizsgálat során (amelynek időtartama 22 év volt), 30561 fős mintán (40 év felettiek) a tüdőrák rizikófaktorainak hatását tanulmányoztuk. A Cox–regresszió alkalmazásával az egyes rizikótényezők relatív kockázatát kívántuk meghatározni. A táblázat a férfiakra vonatkozó vizsgálat egy részeredményét tartalmazza:

Rizikó–faktorok	Regressziós koefficiens (β_i)	Standard error (SE)	β_i – k 95%–os CI–je (β_A; β_F)	p	Relatív kockázat (RR)	RR 95%–os CI–je (RR_A; RR_F)
Mérsékelten dohányos	1.1138	0.3343	(0.46, 1.77)	0.001	3.1	(1.6, 5.9)

Erős dohányos	2.3326	0.2847	(1.77, 2.89)	0.001	10.3	(5.9, 18.0)
Tüdő felületen hegesedés	0.7286	0.2165	(0.30, 1.15)	0.001	2.1	(1.4, 3.2)
A megfigyelt kora	1.7281	0.2986	(1.14, 2.31)	0.001	5.6	(3.1, 10.1)

Férfiak tüdőrák kockázatának Cox–modellje

A rizikófaktorok mellett a modell által számolt regressziós koefficiens, annak standard hibája, a regressziós együttható 95%–os konfidencia intervalluma szerepel:

$$\text{alsó érték} = \beta_A = \beta_i - 1.96 \bullet SE$$

$$\text{felső érték} = \beta_F = \beta_i + 1.96 \bullet SE$$

A p a β_i együttható 0–tól való szignifikáns eltérését jelenti (a H_0: $\beta_i = 0$).

Erős dohányos férfi esetén ez 10–szeres értéket jelent. A relatív kockázatot a β_i értéke alapján számoljuk: $RR = e^{\beta i}$

Az utolsó oszlop a relatív kockázat 95%–os konfidencia intervallumát tartalmazza:

$$RR_A = e^{\beta_A}$$

$$RR_F = e^{\beta_F}$$

Megfontolások:

a) Érdemes a modellvizsgálat előtt a változók függetlenségvizsgálatát elvégezni.
b) A modell feltételezi a kockázat arányának időbeli állandóságát.
c) A mintaszám megválasztásánál alkalmazzunk az ökölszabályt, hogy minden kovariánsra legalább 5 esemény jusson.
d) A Cox–modellt gyakran alkalmazzák az exploratív vizsgálatok során hipotézisek felállítására.